

SINXRON TARJIMANING KELIB CHIQISHI, HAYOTDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

Fayzullayev Sarvar Ibrohim o'g'li

*Toshkent tibbiyot akademiyasi Pedagogika, psixologiya va
tillar kafedrasida o'qituvchisi sarvar.bek1993@mail.ru*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Sinxron tarjima haqida ma'lumotlar berilgan bo'lib, unda Sinxron tarjimaning tarixi kelib chiqishi, hayotdagi o'rni va uning bosqichlari va ahamiyatini kasb etgan.*

Annotation: *This article provides information about synchronic translation, in which the history of simultaneous translation, its place in life, its stages and importance.*

Kalit so'zlar: *Sinxronist, tarjimon, Sinxronistlarni tayyorlash, kongress, konferensiya, seminar, sinxron tarjima tarixi, skeptik.*

Key words: *Synchronist, translator, synchronist training, congress, conference, seminar, history of simultaneous translation, sceptic.*

Sinxron tarjima - og'zaki tarjimaning eng qiyin hamda muhim turlaridan bir hisoblanib, unda tarjimon ketma-ket tarjimadan farqli o'laroq asliyat tilidagi notiq nutqini bir vaqtning o'zida tarjima tiliga tarjima qila borishi tushuniladi¹.

Sinxron tarzda tarjimani olib boruvchilar sinxron tarjimon yoxud sinxronist deyiladi.

Odatda, sinxron tarjima amaliyoti maxsus uskunalar yordamida amalga oshiriladi. Ba'zida individual tinglovchilar uchun pichirlash texnikasi qo'llaniladi. Sinxron tarjima imkoniyati zamonaviy tillarda taxminan 50% ni tashkil qiladi. Unda so'zlar hech qanday yangi ma'lumot bo'lmagan so'zlar ulushiga to'g'ri keladi, shu bilan birga ma'lumotning bir qismi tinglovchilar tomonidan to'la to'kis qabul qilinmay qoladi.

Sinxron tarjima tarixi

Aslini olganda, sinxron tarjim tarjima 20-asrga kelibgina qo'llanila boshlandi. 19-asr oxiri - 20-asrning boshlari insoniyat faoliyatining ko'plab sohalarida - sanoat, fan, savdo-sotiqda jadal rivojlanish bo'lgani bilan ajralib turadi. Xalqaro hamkorlik o'sib bora boshlagan ham yangi shakllarga kasb etgan. Keskin ortib borayotgan talabni qondira oladigan yangi aloqa imkoniyatlariga ehtiyoj sezila boshladi.

Sinxron tarjima birinchi marta 1919-yilda Parijdagi tinchlik konferensiyasida qo'llanilgan. SSSRda sinxron tarjimadan ilk bor 1926-yilda, Kominternning 6-kongressi paytida istifoda etilgan. Sinxron tarjimonlarning sa'y-harakatlari tufayli akademik Pavlovning 1935-yilda Leningradda bo'lib o'tgan XV Xalqaro fiziologik kongressdagi ochilish nutqi ingliz, nemis va fransuz tillarida o'tkazildi. Kommunistik partiyaning 20-syezdi oltita tilda olib borilgan². 2-Jahon Urushidan so'ng 1946-yildagi Nyurnberg Xalqaro harbiy sudida ilk marotaba sinxron tarjimadan

foydalanildi³. Sinxron tarjima talabi dastlab tarjima bilan shug'ullanuvchilarning mutlaq aksariyatini sarosimaga soldi. Hatto sinxron tarjima tanqid ostiga olinib, uning maqsadga muvofiq emasligi haqida mulohazalar bildirildi. Shunga qaramay, sinxron tarjima imkoniyatlarining amalda namoyish qilinishi natijasida tez orada yangi soha mutaxassislarini tayyorlash dasturlari ishlab chiqila boshlandi. Sinxron tarjimaning kasbiy va akademik mezonlari belgilandi. Biroq hali-hanuz ko'pchilikning sinxron tarjimaga skeptik nazar bilan qarashi seziladi. Sinxron tarjima uchun maxsus uskunalalar.

Sinxron tarjima uchun maxsus uskunalalar

Yevropa Ittifoqi sud zalidagi sinxron tarjima kabinasi

Maxsus uskunalalar — bu sinxron tarjima tizimi (statsionar yoki simsiz nutq uzatishga asoslangan) bo'lib, odatda statsionar yoki yig'iladigan stend (kabina), bu yerda sinxron tarjima tizimi, shu jumladan ikki juft minigarnaturalar va tarjimonlar uchun mikrofon mavjud. tarjimani talab qiladigan ishtirokchilar soniga qarab minigarnaturalar yoki ko'chma qabul qiluvchilar to'plami turlicha bo'ladi. Tarjima qilish paytida sinxron tarjimon ovoz o'tkazmaydigan quloqchin kiygan izolyatsiya qilingan kabinada bo'ladi, shunda o'z ovozi notiqning ovozini eshitishga xalaqit bermaydi. Qatnashchilar esa maxsus quloqchinlarda tarjimani eshita boradilar. Sinxron tarjima texnologiyalaridan foydalangan holda, odatda, ko'p odamlar ishtirok etuvchi tadbirlar hamda kongress, konferensiya, seminar, prezentatsiya kabi katta konferens-zallarda yoki auditoriyalarda o'tkaziladi.

Sinxron tarjima turlari

Amalda, sinxron tarjimaning uchta turi mavjud bo'lib, ular turli xil tarjimalarga tegishli⁴:

- Yodaki (eshitib) sinxron tarjimada. Bunda tarjimon quloqchinlar orqali notiqning uzluksiz nutqini qabul qilib, ma'lumotning tushishiga qarab tarjimani bloklab (qismlarga bo'lib) amalga oshiradi. Bu keng tarqalgan va eng murakkab holatdir;

- sinxron tarjimonga notiq nutqining yozma matni oldindan berilgan bo'ladi.

Oldindan tayyorgarlik ko'rib yoki tayyorlanmasdan matnga qarab sinxron tarjima. Sinxron tarjimon oldindan notiqning yozma nutq matnini oladi va keltirilgan materiallarga mos tarzda tarjimani amalga oshiradi;

- oldindan tarjima qilingan matnni bir vaqtning o'zida ya'ni sinxron tarzda o'qish berish. Bu versiyada, ma'ruzachining nutqidan so'ng, sinxron tarjimon tayyorlangan

matnni o'qiydi va agar kerak bo'lsa, agar notiq berilgan matndan chetga chiqsa, tuzatishlar kiritadi.

Afzallik va kamchiliklari

Sinxron tarjimaning ketma-ket tarjimadan afzalliklari odatda quyidagilar:

- Notiqning nutqi uzilishsiz eshitiladi. Bu taqdimotchiga tomoshabinlar e'tiborini jalb qilish, tomoshabinlarning kayfiyati va reaksiyasini his qilish imkonini beradi;

- Tadbir vaqti ketma-ket tarjimaga qaraganda taxminan ikki baravar kamayadi;

- Ishtirokchilar uchun qulaylik: chet tilini bilish bugungi kunda kamdan-kam uchraydi, shuning uchun ko'p ishtirokchilar chet tilidagi hisobotlarni asl nusxada tinglashni afzal ko'rishadi va ketma-ket tarjima paytida ma'ruzachi to'xtab qolsa va hamma ishtirokchilar tarjimani tinglashsa, ularga xush yoqmaydi;

- Bir vaqtning o'zida bir nechta tillarga tarjima qilish imkoniyati mavjud.

Shu bilan birga, sinxron tarjimaning salbiy tomonlari ham bor:

- Sinxron tarjimaning narxi odatda sinxron tarjimonlarning yuqori stavkalari va maxsus asbob-uskunalarni ijaraga olish uchun to'lash zarurati tufayli ketma-ket tarjima qilishdan ko'ra yuqori bo'ladi;

- Tadbir mavzusini bir xil darajada yaxshi biladigan kamida ikki yoki uchta sinxron tarjimonni jalb qilish zarurati mavjud;

- Sinxron tarjima ma'lumotlarning ancha yuqori darajada yo'qolishi va assimilyatsiya qilinishining pastligi bilan tavsiflanadi.

Sinxronist malakasi

Chet tilida va ona tilida ravon gapirish, maqsadli tilda savodli va fonetik jihatdan yaxshi ifodalangan nutq talablaridan tashqari, sinxron tarjimondan ma'lum ma'noda mahorat talab etiladi. Birinchidan, bu barqaror tuzilmalar va klishellar (stereotiplar) fondini bilish, ularni tezda topish qobiliyati, ya'ni lingvistik va nutqiy ifoda vositalarini avtomatlashtirish, bu esa tezkor javob berishni ta'minlaydi. Sinxron tarjima yuqori konsentratsiyani talab qilganligi sababli, sinxron tarjima qilingan tadbirda uzoq vaqt ishlash yuqori darajadagi aqliy va jismoniy chidamlilikni talab qiladi. Katta tadbirlarda tarjimonlar smenada ishlaydi, uzluksiz ishdan keyin 15-30 daqiqa ichida bitta tarjimon tanlanadi.

Sinxronistlarni tayyorlash

Murakkabligi tufayli sinxron tarjimani o'zlashtirish puxta va uzoq tayyorgarlikni talab qiladi. Sinxron tarjima universitetlarning filologik yo'nalishlarida, lingvistik universitetlarda o'qitiladi, shuningdek, tarjimonlarni tayyorlashga yo'naltirilgan ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari mavjud.

Xalqaro konferens-tarjimonlar assotsiatsiyasi tadbirlar uchun sinxron tarjimonlarni tayyorlaydigan malakali ta'lim muassasalari ryestrini yuritadi⁵;

Misol tariqasida, oliy o'quv yurtlari o'rtasidagi rus tiliga ingliz tarjima qiluvchi sinxron tarjimonlar, Astraxon davlat universiteti, Jeneva universiteti, Bata universiteti, Shanxay chet tillar universiteti, Madaniyatlararo muloqot va menejment fransuz katta maktabi, Parij III universiteti, Maynts universiteti, Heidelberg

universiteti, Myunxen chet tillar va tarjimonlar instituti, Isroilning Bar-Ilan universiteti, London shahar universiteti, Middlberi kolleji xalqaro instituti, Merilend universitetlarida sinxron tarjimonlar tayyorlovchi oliy kurslar mavjud.

O'zbekistonda sinxron tarjima

Yurtimizda tarjimaning asosan yozma turi taraqqiy etgan va bunga turli tarixiy davrlardan tortib oxirgi yuz yillikdan yozma tarjimaning ajoyib namunalarini misol qilib keltirishimiz mumkin. Lekin so'nggi 30 yilni olsak, endilikda e'tibor og'zaki tarjima, shu jumladan, sinxron tarjimaga ko'proq qaratilayotganini ko'rishimiz mumkin. Ya'ni, hozirgi davrda istalgan tildan, shu jumladan, o'zbek tilidan boshqa tilga, boshqa tildan o'zbek tiliga tezkor, bexato, adekvat, mantiqiy tarjima qila olish mahoratini shakllantirish dolzarblashib ulgurdi. O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimi bilan bo'liq barcha qonun va dasturlarida zamon talablariga muvofiq bo'lgan barcha shart-sharoitlar, imkoniyatlar va asoslar belgilab qo'yilgan⁶. Ushbu qaror asosida so'nggi yillarda Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti va boshqa bir qator oliy ta'lim muassasalarida sinxron tarjima nazariyasini o'qitish yo'lga qo'yildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Hamidov X., Ismatullayeva N., Ergasheva S. Sinxron tarjima. – T.: TDSHU, 2020. – B. 17.
2. “O'zbekiston Respublikasi “Ta'lim to'g'risida”gi O'RQ-637 Qonuni. 2020-yil, 23-sentabr”. 7-sentabr 2021-yilda asl nusxadan arxivlandi. Qaraldi: 7-sentabr 2021-yil.
3. Hamidov X., Ismatullayeva N., Ergasheva S. Sinxron tarjima (o'quv qo'llanma). – T.: TDSHU, 2020. — 144 b.
4. Ochilov E., Xodjaeva N. Tarjima nazariyasi (o'quv qo'llanma). – T., 2020. — 182 b.
5. Н.Г. Бухарова, С.И. Файзуллаев “Дискурс-анализ как средство восприятия устной речи” Вестник науки и образования 2021, стр.17-19